

OFLU BİLÂL EFENDİ VE ESERLERİ

Gökçehan Aysel YILMAZ*

Hayatı

Bilâl Efendi; XVIII. Yüzyıl şairlerindedir. Şiirlerinde “Bilâl” mahlasını kullanmaktadır. Memleketinin Trabzon’un Of ilçesine bağlı Paçan Köyü olduğunu *Kıssa-i Yûsuf* mesnevisinde, belirtmiştir¹. Şairin Nefs-i Paçan Köyü’nde yaşadığını ve yörenin bilinen ilk şairi olduğunu söyleyen kaynaklar da mevcuttur (Altay, 1984, 4). Yaşamının büyük bir kısmını memleketinde geçirmiş; 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı’nda Kafkasya cephesine Of’tan topladığı askerlerle birlikte katılmış; 1204/ 1790 yılında Kuban Nehri’nde boğularak şehit düşmüştür. *Kıssa-i Yûsuf*’tan başka *Kıssa-i Erve* isimli mesnevisi, kaside nazım biçiminde yazılmış *Nasihatnâme*’si bulunmaktadır. Kaynaklarda, şairin *Müslim-nâme* isimli bir eserinden de söz edilmekte olup bu eserin metni henüz tespit edilememiştir. Ayrıca, Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi’nde 05 Gü 221/2 numarasında kayıtlı olan “*Hazret-i İbrahim’in Oğlunu Kurban Etmek İstemesi*” adındaki bir risale de şaire nisbet edilmektedir².

Eserleri

1. *Nasihatnâme*

Muhtevası

Oflu Bilâl Efendi’nin *Nasihatnâme*’si, kaside nazım biçiminde ve aruzun *Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilün* vezninde yazılmış olan 97 beyitlik bir manzumudur. Anadolu-Osmanlı sahasına aittir. “*Pek sakın*” redifinin kullanıldığı nasihatnâmede şair; dinî ve ahlakî açıdan kimi olumsuz davranışları dile getirerek bunlardan kaçınmak gerektiğini bildirmektedir. Oflu Bilâl Efendi; kul olmanın gereklerini yerine getirmek, ibadetleri aksatmamak, nefis terbiyesine uymak gibi dinî-ahlakî konularda ve alimlerin cahillerle muhatap olmaması, sır tutmanın önemi, gıybatten kaçınılması gibi sosyal konularda öğütler vermektedir.

Nüshaları

Nasihatnâme’nin üç nüshası bulunmaktadır³. Birinci nüsha, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphanesi’nin yazmalar koleksiyonunda K.0633 numarada yer almaktadır. “*Mecmua-i Hikâyât*” başlığını taşıyan bu mecmuanın istinsah tarihi H. 1126-1152/ M. 1714-1739 olup müstensihinin kimliği bilinmemektedir. 210x150 mm dış ölçülerinde, iç ölçüleri muhtelif, 182 yaprak olan bu mecmuanın 13b-23a numaralı sayfaları, Oflu Bilâl Efendi’nin *Nasihatnâme*’sine ayrılmıştır. *Nasihatnâme*’nin bu nüshası 97

* Dr., gokcehanagaoglu@gmail.com

¹ Şairin köyü, günümüzde “Maraşlı” adını taşımakta olup Trabzon’un Çaykara ilçesi sınırları içerisinde bulunmaktadır.

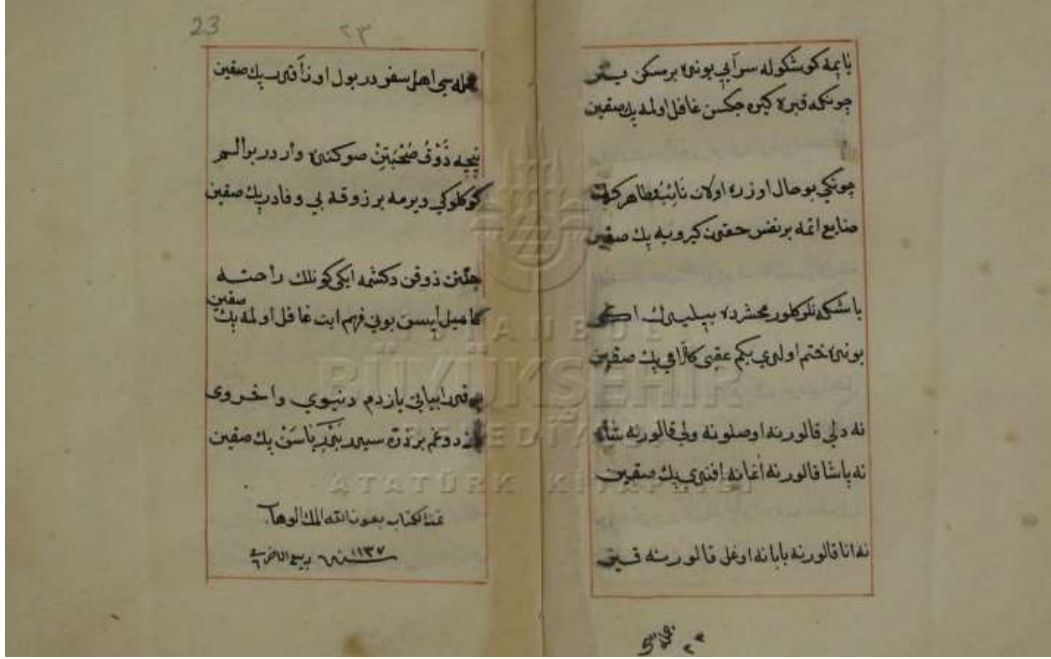
² Bu risale H. 1254/ M. 1837 yılında istinsah edilmiştir. Kataloglarda “İslâm Dini-Kıyas-ı Enbiya” konu başlığı altında sıralanmaktadır. Ahmet Uğur, çalışmasında bu eserden ismen bahsederek Oflu Bilâl Efendi’ye ait olduğunu belirtmektedir; bk. “Of lu Bilâl Efendi’nin Manzum Nasihatnâmesi”, *Edebi Eleştiri Dergisi* 6/1 (2022): 152. Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi’nin kayıtlarında bu nüshanın müellif hatlı olup müstensihinin “Bilâl Of lu” olduğu yazılıdır. Oflu Bilâl Efendi’nin 1204/ 1790 yılında vefat ettiği bilgisi göz önünde bulundurulduğuna, kendisinin bu risalenin sahibi olması mümkün görünmemektedir. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Süleyman Gür, “Osmanlı Döneminde Yetişen Trabzonlu Müellifler ve Eserleri: Bir Literatür Tespiti Denemesi”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (KTUİFD)* 5 / 1 2018, 172.

³ Nasihatnâme’nin nüshaları hakkındaki bilgiler şu kaynaktan derlenerek yazılmıştır: Uğur, “Of lu Bilâl Efendi’nin Manzum Nasihatnâmesi”, 154.

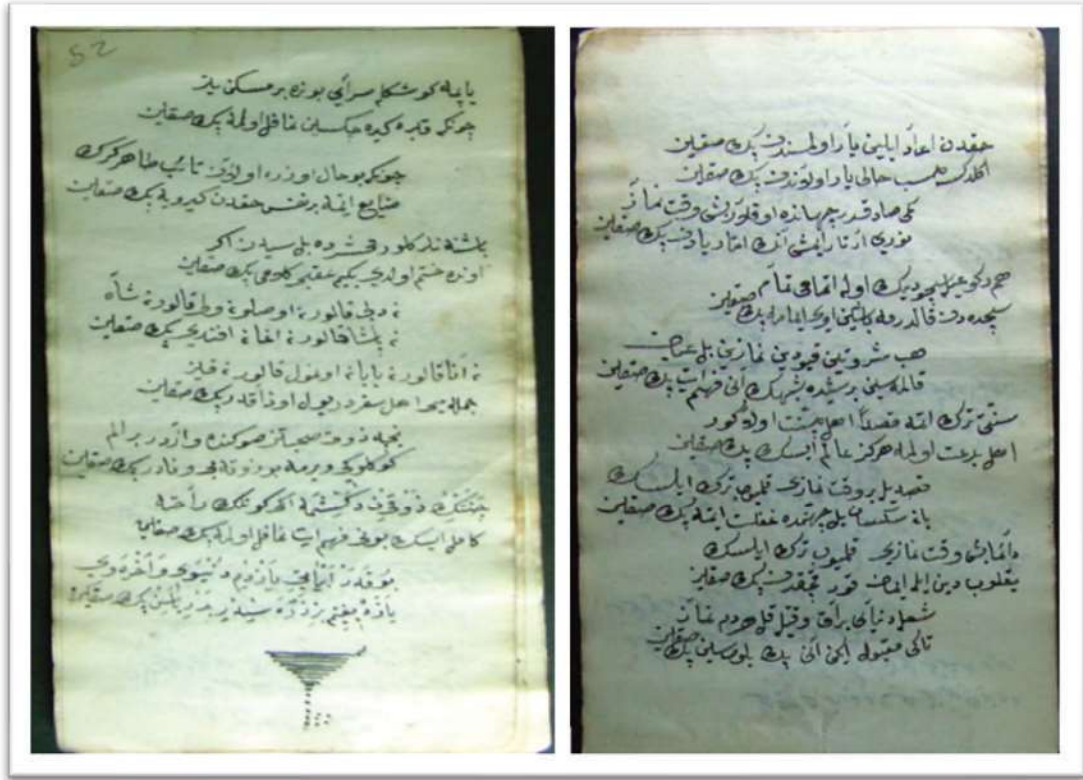
beyitten oluşmaktadır. Sonunda ise “*Temmetü'l-kitâb bi-'avni 'llâhi 'l-meliki 'l-vehhâb fi 6 rebî'ü 'l-âhir sene 1137*” (“Bu kitap, Allah’ın yardımıyla 23 Aralık 1724 tarihinde tamamlandı.”) yazmaktadır. İkinci nüsha, Milli Kütüphane’nin yazmalar koleksiyonunda 06 Mil Yz Cönk 16 numarada kayıtlıdır. 205x102 mm dış ölçülerinde, iç ölçüleri muhtelif, 66 yaprak olan bu cönkün müstensihî Molla Hasan’dır. H. 1197/ M. 1782 tarihinde istinsah edilen bu nüshanın 47b-52b sayfaları *Nasihatnâme*’ye ayrılmıştır. Bu nüshada bulunan *Nasihatnâme*, 95 beyitten oluşmaktadır. Üçüncü nüsha ise, Millet Yazma Eser Kütüphanesi Ali Emîrî Koleksiyonu AE Manzum 7175 numarada kayıtlıdır. Litografya baskılı, matbu eserdir. Bu nüsha içerisinde şairin diğer eserleri *Kıssa-i Yûsuf u Zelihâ* ve *Kıssa-i Erve* de yer almaktadır. Baskısını ve dağıtımını Kırîmî Yusuf Ziya üstlenmiştir. *Nasihatnâme* ise, nüshanın 122a-125b sayfaları arasında bulunmakta olup 79 beyittir. Sonunda iki beyitlik bir manzume bulunmaktadır. Bu nüshadaki *Nasihatnâme*, eserin diğer nüshalarından beyit sayısı ve kelimeleri yönünden eksiktir. Eser üzerinde Muhammet Kuzubaş’ın (2012) ve Ahmet Uğur’un (2022) çalışmaları bulunmaktadır.

Resim 1: *Nasihatnâme*’nin ilk iki sayfası (İBB Yazmalar Koleksiyonu, nr. K.0633)

Resim 2: Nasihatnâme'nin son iki sayfası (İBB Yazmalar Koleksiyonu, nr. K.0633)

Resim 3: Nasihatnâme'nin ilk ve son sayfası (Milli Kütüphane Yazmalar, nr. 06 Mil Yz Cönk 16)

2. *Kıssa-i Yûsuf u Zelihâ*

Muhtevası

Oflu Bilâl Efendi'nin *Kıssa-i Yûsuf u Zelihâ'sı*, H.1167/ M. 1753 tarihinde kaleme alınmış; 1636 beyitlik bir mesnevidir. Anadolu-Osmanlı sahasına aittir. Tevhîd, münâcât, na't, sebep-i telîf gibi bölümlerin bulunmadığı mesnevide şair; Allah'a hamd ve Peygamber'e salat ile söze başlamaktadır. Ardından Kur'an-ı Kerim'deki Yûsuf suresinin indirilmesi üzerine söylenen rivayetleri belirtir. Mesnevide Hz. Yûsuf'un hayatı, Yusuf ve Zeliha hikayesinden daha ön planda tutularak anlatılmaktadır. Hikâyede yer yer didaktik konulu beyitlere de başvurulmaktadır. Arapça ve Farsça kelimelerin de kullanıldığı eserin dili, genel anlamda sadedir. Şair, okuyucuyu bilgilendirmek için mesnevisini Türkçe kaleme aldığını ifade etmiştir. Bunun yanı sıra metinde Karadeniz'in ağz özelliklerini taşıyan kelime ve ifadeler de mevcuttur. Mesnevi içerisinde gazel ve kaside nazım biçiminde yazılmış bölümler de bulunmaktadır. Bu bölümlerde de hikâyenin anlatımına devam edilmektedir. Metinde aruzun mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ mefâ'ilün, mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ fe'ülün, fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün, fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün ve müstef'ilün/ müstef'ilün/ müstef'ilün/ müstef'ilün kalıpları kullanılmaktadır.

Nüshaları

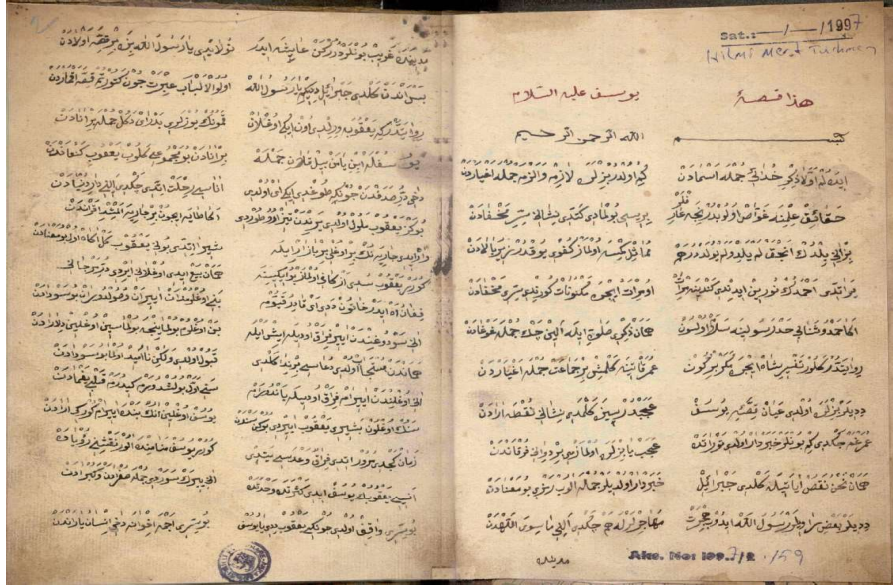
Kıssa-i Yûsuf u Zelihâ'nın dört nüshası bulunmaktadır⁴. Bunların üçü Türkiye'de, biri ise Tunus'ta bulunmaktadır. Milli Kütüphane'de Yazmalar Koleksiyonu'nda 06 Mil Yz B 1052 numarasıyla kayıtlı olan yazma nüsha, “Yûsuf u Züleyhâ” başlığını taşımakta olup H. 1213/ M. 1798 tarihinde bozuk nesih hattıyla istinsah edilmiştir. Nüshada reddâdeler bulunmaktadır. Müstensih Abdurrahman b. İsmail b. Abdurrahman'dır. Aynı kütüphane ve koleksiyonda 06 Mil Yz A 8421 numaralarıyla kayıtlı olan yazma nüsha ise “Kıssa-i Yûsuf Aleyhü's-selâm” başlığını taşımakta; eserin sonunda H. 1266/ M. 1849 tarihi yer almaktadır. Müstensih bilinmemektedir. Nüshada reddâdeler bulunmakta olup harekeli nesihle yazılmıştır. Millet Yazma Eser Kütüphanesi Ali Emîrî Koleksiyonu AE Manzum 7175 numarada kayıtlı olan nüsha ise litografya matbaasında basılmış matbu eserdir. Şairin diğer eserleri Nasîhatnâme ve *Kıssa-i Erve* de bu nüshada yer almaktadır. Baskısını ve dağıtımını Kırîmî Yusuf Ziya üstlenmiştir. Tunus Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümü'nde 12004 numarasıyla kayıtlı olan nüsha ise “Hâzâ Kitâb-ı Hazret-i Yûsuf Tasnîf-i Bilâl Efendi” başlığını taşımaktadır. 126 varak olan bu nüshanın her sayfası 11 satırdır. Harekeli nesih kullanılarak yazılmıştır. Mensur biçimde düzenlenen bu eserin istinsah tarihi H.1215/ M. 1800 olup, müstensih İnebolulu Birincioğlu Halil Yazıcı'dır. *Kıssa-i Yûsuf u Zelihâ* üzerine Selami Turan ile Kamile Çetin'in (2010) ve Muhammet Kuzubaş'ın (2010a) çalışmaları bulunmaktadır.

⁴ *Kıssa-i Yûsuf u Zelihâ'nın* nüshaları hakkındaki bilgiler, şu kaynaktan derlenerek yazılmıştır: Selami Turan-Kamile Çetin. “Bilâl Efendi'nin *Kıssa-i Yûsuf u Zelihâ'sının* Tunus Nüshası”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1/11 (2010): 201-202.

Resim 4: *Kısası-i Yûsuf u Zelihâ'nın ilk ve son sayfası* (Milli Kütüphane Yazmalar nr. 06 Mil Yz B 1052)

Resim 5: *Kısası-i Yûsuf u Zelihâ'nın ilk sayfaları* (Milli Kütüphane Yazmalar nr. 06 Mil Yz A 8421)

3. Kısası-i Erve

Muhtevası

Oflu Bilâl Efendi'nin *Kısası-i Erve'si*, aruzun *mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ fe'ülün* kalıbıyla kaleme alınmış 373 beyitlik bir mesnevidir. Anadolu-Osmanlı sahasına aittir. Metinde *mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ mefâ'ilün* vezniyle yazılmış kasideler de yer almakta; Oflu Bilâl Efendi bu kasidelerde olay örgüsüne ara vererek hikâyenin anlatımına devam etmektedir.

Kısası-i Erve hikâyesi, İranlı Vehb İbni Münebbih'in *Kitâbü'l-İsrâiliyyât* adındaki kitabında yer alan bir rivayete dayanmaktadır. Buna göre ahlaklı, güzel, ilim ve takva sahibi bir genç kadın olan Erve;

Sâdık isminde, kendisine denk bir gençle evlendirilir. Sâdık kısa bir süre sonra eşini, erkek kardeşine emanet ederek Filistin'e savaşa gider. Kayınbiraderi, Erve'ye karşı kötü niyetler beslemektedir. Şehevî duygularına karşılık alamayınca onu zina ile suçlayarak recm cezasına çarptırılmasını sağlar. Allah'a dualar eden Erve'yi bir kervan sahibi kurtarır. Bir müddet bu kervanda güvende olan Erve, kendisine ilgi duyan bir erkeği reddetmesinin sonucunda; o esnada kervanda işlenen bir cinayetin suçu üzerine atılır. Kervan sahibi Erve'nin suçsuzluğuna inanır ve onu rahat edeceği bir sahile bırakır. Burada Erve zor durumdaki bir gence yardım eder. Genç, Erve'ye minnettar kalır. İkisi bir süre sahildeki bir mağaraya sığınır. Ancak bir gece bu genç, Erve'yi ipe bağlayarak onu alıkoyar. Kendisine cariyesi olmasını teklif eder ama Erve ona karşı çıkar. Günler sonra genç bir hile ile, Erve'yi sahile yanaşan bir ticarî gemiye satar. Başta gemi sahibi olmak üzere buradaki tüm erkekler, Erve'yi cinsel anlamda kullanmak isterler. Onlar amaçlarına ulaşmadan bir fırtına çıkar ve gemi batar. Sadece Erve kurtulur; Mısır'da bir şehrin sahiline vurur. O şehrin padişahı da Erve'nin özel biri olduğunu anlayarak kendisine vezir tayin eder. Erve'nin vezirliği döneminde o şehre huzur hâkim olur. Yaşadığı sıkıntılara rağmen Allah'a inancını kaybetmeyen ve ibadetlerini aksatmayan Erve'nin mübarek bir kişi olduğu dilden dile yayılır. Başka ülkelerden dahi insanlar, dertlerine derman bulabilmek için Erve'yi görmeye gelirler. Bu esnada Erve'nin eşi Sâdık, savaştan döner. Kardeşini, gözleri kör olmuş bir halde bulur. Kendisine Erve'nin zina sebebiyle recmedildiği ve mezarının olmadığı söylense de Sâdık, eşinin masumiyetine inanır. Kardeşinin suçlarını öğrenemeyen Sâdık, onun gözlerine çare ararken Mısır'da bir şehirde duaları kabul olan bir kişiyi duyar. Erve yüzü örtülü bir biçimde, kimliğini gizleyerek Sâdık'ı ve kardeşini karşılar. Kayınbiraderine, şifa bulması için yaptıklarını itiraf etmesi gerektiğini söyler. Bu esnada Erve'nin huzurunda, kervanda ona iftira eden katil ve iyiliğine ihanet ederek onu gemiye satan genç de vardır. Onların da gözleri kör olmuştur. Nedamet getirerek Erve'nin affına sığınır. Erve ve Sâdık sonunda kavuşurlar. Memleketlerine dönmeyerek Mısır'da yaşamaya başlarlar. Onların soyundan dört peygamber yetişir. Oflu Bilâl Efendi, okuyucuya nasihatler ederek mesnevisini sonlandırır.

Nüshaları

Kıssa-i Erve'nin tespit edilen tek nüshası, Millet Yazma Eser Kütüphanesi Ali Emîrî Koleksiyonu AE Manzum 7175 numarada, şairin diğer eserleri *Kıssa-i Yûsuf u Zelîhâ* ve *Nasîhat-nâme*'yle aynı nüsha içerisinde yer almaktadır. Litografya baskıda neşredilmiş, matbu bir eserdir. Baskısını ve dağıtımını Kırîmî Yusuf Ziya üstlenmiştir. Bu nüsha üzerine Muhammet Kuzubaş'ın (2010b) çalışması bulunmaktadır.

Kaynakça

- Ahmed Câvid. *Hadika-i Vekâyi'*. Haz. Adnan Baycar. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998.
- Gür, Süleyman. "Osmanlı Döneminde Yetişen Trabzonlu Müellifler ve Eserleri: Bir Literatür Tespiti Denemesi". *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (KTUİFD)* 5 / 1 (2018): 155-239.
- Kuzubaş, Muhammet. *Kıssa-i Yûsuf u Zelîhâ Oflu Bilâl Efendi*. İstanbul: Karadeniz Dergisi Yayınları, 2010a.
- Kuzubaş, Muhammet. "Klâsik Edebiyatımızda Kadına Bakışın Farklı Bir Örneği: Kıssa-i Erve". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research* Kadın Araştırmaları Özel Sayısı 3/13 (2010b): 167-187.
- Kuzubaş, Muhammet. "Ofllu Bilâl Efendi'nin "Pek Sakın" Redifli Kasidesi". *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2012): 128-141.

TRABZONLU MÜELLİFLER VE ESERLERİ / OSMANLI DÖNEMİ

Turan, Selami-Çetin, Kamile. “Bilâl Efendi’nin Kıssa-i Yûsuf u Zelîhâ’sının Tunus Nûshası”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/11 (2010): 197-206.

Uğur, Ahmet. “Of lu Bilâl Efendi’nin Manzum Nasîhatnâme si”. *Edebi Eleştiri Dergisi* 6/1 (2022): 152-170.

Yiğit, Altay. *Çaykara ve Folkloru*. Ankara: Kent Matbaası, 1984.

